

Cursusverslag en -evaluatie

- **Basiscursus Sociaal veilig ontwerpen**
- **Verdiepingscursus Sociaal veilig ontwerpen**

Basiscursus Sociaal veilig ontwerpen

12 september 1996

Weergave van *enkele aspecten* uit het verslag van de cursusdag.

Aanwezigen

12 deelnemers uit drie sectoren.

Sector I

5 personen uit de afdelingen Ruimtelijke Ordening, Bouwen, Wonen en Economie/Volkshuisvesting.

Sector II

5 personen uit de afdelingen Inrichting en Onderhoud Openbare Ruimte en Sport Recreatie en Toerisme.

Sector III

2 personen uit de afdeling Bestuurszaken en Welzijn en Onderwijs (waaronder de coördinator integrale veiligheid).

Cursusleiders:

Harm Jan Korthals Altes en Tobias Woldendorp, beiden werkzaam bij Van Dijk, Van Soomeren en Partners te Amsterdam.

Doel van de cursus

Aan het begin van de dag wordt gekeken of alle aanwezigen dezelfde voorstelling hebben van het doel van de cursus. Zonder verdere discussie is men het eens met de doelstelling die door de cursusleiders wordt aangegeven: *Het aanreiken van gereedschap om zelf in de toekomst plannen te kunnen toetsen op veiligheidsrisico's*. Toetsingen in de gemeente vinden meestal achteraf plaats en zijn niet 'meelopen'. Er is echter duidelijk behoefte aan het beantwoorden van de vraag hoe men *pro-actief* kan inspelen op het terugdringen van de onveiligheid door voortdurend de vinger aan de pols te houden (meelopende plantoetsing).

Discussie naar aanleiding van college over veiligheidsbeleid

De cursusleiders lichten enkele basisbegrippen uit de 'veiligheidsleer' toe en verduidelijken onder meer het verschil tussen objectieve en subjectieve onveiligheid. Dit interactieve college mondt al snel uit in een discussie, waarvan hier enige fragmenten.

Coördinator Criminaliteitspreventie Lemmen:

"Al heeft de beoordeling van sociale veiligheid niet het doorslaggevende gewicht en blijft het plan ongewijzigd, dan nog is plantoetsing nuttig, omdat de beslissers bewust worden gemaakt van de risico's die zij nemen. Hoe eerder je begint met de toetsing hoe beter. De eisen en wensen die je stelt kunnen dan een hele tijd met het plan meelopen en meestal op een gegeven moment wel in het plan worden opgenomen. Dit gebeurt dan op de werkvloer. Pas in het uiterste geval wordt het plan naar de politiek gebracht voor een beslissing. Zoals het nu gaat, vindt er geen toetsing plaats of komt deze te

laat. Als er problemen rijzen in de beheerfase, hoor je nog te vaak: 'Is daar tijdens de ontwerfphase wel naar gekeken?'.

Landschapsarchitect Timmermans:

"Vooral projectontwikkelaars hanteren het 'hoe eerder hoe beter' als belangrijk uitgangspunt. Kom je als ontwerper in een laat stadium met aanvullende eisen, dan klappen ze dicht, want dan zien ze hun winstmarge slinken. In een eerder stadium staat de prijs nog niet zo hard vast en heeft het toevoegen van eisen geen directe financiële consequenties."

Coördinator Criminaliteitspreventie Lemmen:

"Als straks de plantoetsing door de afdelingen zelf gedaan wordt, blijft er voor onze afdeling (integrale veiligheid) ook een taak over, namelijk het aandragen van contextgegevens en criminaliteitsanalyses, kennis die bij de plantoetsers niet aanwezig kan zijn."

Determinanten van onveiligheid

Het was de bedoeling om verklaringen aan te dragen voor het grillige verband tussen onveiligheidsgevoelens en werkelijke criminaliteit. Deze determinanten zijn:

- weerbaarheid en karakter van de persoon;
- berichtgeving in de media (sensatiepers);
- ervaringen met criminaliteit/slachtofferschap;
- opvoeding;
- sociale omgeving (milieu);
- beheer en aantrekkelijkheid van de omgeving.

Lunchwandeling

De rondwandeling voert langs het Ursulinencomplex. De heer Timmermans - die namens de gemeente het project heeft begeleid - legt één en ander uit. Iedereen ziet wel in dat een oplossing voor het terugdringen van vandalisme gezocht kan worden in zorgvuldige vormgeving. De teerheid van de plaats en de sacrale uitstraling ervan dragen bij aan het respect dat men ervoor lijkt te hebben. Door middel van de poort wordt aangegeven dat men te gast is op deze bijzondere stadsplek. Er heeft een zwaar accent op het criterium 'attractiviteit' gelegen. Dit moet als compensatie dienen voor een matige zichtbaarheid en een openbare toegankelijkheid.

In dit kader komt de Publex-aanpak aan de orde, een gemengde filosofie over ontwerp en beheer. Het moet er kwetsbaar uitzien, maar dat juist niet *zijn*. (Een vandaal neemt minder snel het risico zo'n grote ruit stuk te slaan, omdat het gevaar oplevert voor hemzelf). Bovendien is het een transparant object door het vele glas en wordt het 's avonds verlicht, zodat aan het criterium 'zichtbaarheid' optimaal is voldaan. Een goed beheer doet de rest.

Diacollege toetsingscriteria in relatie tot gebiedstypen en schaalniveaus

Aan de hand van dia's wordt een rondgang gemaakt door de Weerter wijken. Verschillende woonwijktypen en hun specifieke problematiek passeren de revue: de bouwjaren 50-60, met als trefwoord 'galerijflats'; de jaren 70 met als trefwoord 'woonerven'; de jaren 80-90 met als trefwoord 'nieuwe landhuizen'. Ook sport-complexen, langzaam-verkeerroutes en bedrijfsterreinen oude en nieuwe stijl worden aangedaan. Speciale aandacht is er voor scholen. Een rondgang langs de Weerter scholen in de oudere stadswijken en de nieuwe in Molenakker laat zien dat er de laatste jaren verschillend is gedacht over de mate van openbaarheid die de school en de schoolomgeving zouden moeten uitstralen. Het verloop van de erfgrans is essentieel voor beheer en problematiek. Naast de diaschouw in Weert komen voorbeelden op verschillende schaalniveaus naar voren, voorbeelden elders in het land die de verschillende criteria van Van der Voordt en Van Wegen in beeld brengen voor de verschillende ontwerponderdelen.

Workshop: toepassing criteria op een concreet plan

Als laatste onderdeel komt het bestuderen van bouwplannen aan bod. De plannen worden getoetst aan de hand van de geleerde criteria. De woordvoerder van iedere werkgroep presenteert de bevindingen. Een uitsnede uit de presentatie van de nieuwe RABO-bank:

Er wordt uitvoerig stilgestaan bij het fenomeen (schijn)veiligheid: de pin-automaat van de bank is gesitueerd aan de Hegstraat en heeft niet zo'n goede naam. Op de vraag of het niet veiliger zou zijn een automaat aan de zijde van de Kasteelsingel aan te bieden (overzichtelijke openbare weg, goed verlicht) volgt een discussie. Uiteindelijk is men het erover eens dat hoewel de Hegstraat niet veilig lijkt, de voorkeur toch moet uitgaan naar de plaatsing van de automaat op die plek. Overdag is de situatie veilig; de plaats ligt goed in het zicht, want is enigszins hoog gelegen, 's avonds is dit een minder aantrekkelijke pinplaats. Maar dat is bekend, dus dan kan deze vermeden worden. In het weekend is er erg veel volk op de been, waardoor het weer wel verantwoord is om geld uit de muur te halen. De Kasteelsingel is overdag ook veilig, maar 's avonds is de singel uitgestorven en kijken er op dit stuk geen woningen uit. Het kantoor is dan verlaten. Panners kunnen beroofd worden door bestuurders van auto's die de stoep oprijden, zonder dat er een haan naar kraait.

Een tweede punt van aandacht betreft de parkeerplaats. Het blijkt dat het heel goed is dat de inrit van de parkeergarage van de woningen tevens de ontsluiting is van de parkeerplaats van de Hegstraat. Zo zijn er onverwacht soms mensen op het parkeerterrein waar 's avonds weinig sociale ogen zijn.

Evaluatie

Op basis van de (positieve) ervaringen van deze dag gaven de deelnemers de docenten verschillende tips voor de voorbereiding van de verdiepingscursus (21 november 1996).

- Oefeningen met de toepassing van criteria op concrete plannen zijn het belangrijkste, dus moet daar voldoende tijd voor worden ingebouwd.
- Het moet gaan over verschillende typen plannen, dat wil zeggen niet alleen over inrichtingsplannen voor de openbare ruimte, maar ook over inrichtingsplannen voor bouwwerken. Er moeten goede doorsneden en geveltekeningen zijn.
- Ga niet uit van al te bekende plannen. Er mag best een plan van buiten Weert of een verrassingsplan van binnen Weert tussen zitten.
- Zorg ervoor dat de theorie over de criteria de volgende keer even (in ongeveer een half uur tijd) wordt opgefrist. Dit is vooral belangrijk voor de nieuwe deelnemers.
- Omdat onderhandelen met de architect en de projectontwikkelaar en het doorzien van de 'gebakken lucht'-verhalen van de architect erg belangrijk zijn voor effectieve plantoetsing, ontstaat het idee om in de verdiepingscursus een rollenspel op te nemen. De architect kan zijn plan verdedigen met een wollig verhaal, de werkgroepen kunnen daar dan tegenin gaan en hun kritische geluid onderbouwen met de toetsingscriteria die in de les ter sprake zijn gekomen.

Verdiepingscursus Sociaal Veilig Ontwerpen 21 november 1996

Weergave van *enkele aspecten* uit het verslag van de cursusdag.

Aanwezigen

23 deelnemers uit drie sectoren:

Sector I

11 personen uit de afdelingen Ruimtelijke Ordening, Bouwen, Wonen en Economie/Volkshuisvesting.

Sector II

10 personen uit de afdelingen Inrichting en Onderhoud Openbare Ruimte en Sport Recreatie en Toerisme.

Sector III

2 personen uit de afdeling Bestuurszaken en Welzijn en Onderwijs (waaronder de coördinator integrale veiligheid).

Cursusleiders:

Harm Jan Korthals Altes en Tobias Woldendorp, beiden werkzaam bij Van Dijk, Van Soomeren en Partners te Amsterdam.

Introductie

Tijdens de introductie komt - bij vergelijking met de basiscursus - naar voren hoe breed het deelnemersveld is. Belangrijk is dat de deelnemers zich de principes en de manier van kijken en (vooral) denken eigen kunnen maken, zodat bijvoorbeeld iemand van Sport, Recreatie en Toerisme met de criteria van Van der Voordt en Van Wegen bij het samenstellen van bestemmingsplannen voor het buitengebied adequaat aan de slag kan met middelen die onveiligheidsgevoelens kunnen terugdringen.

Al voor het opfriscollege is er tussen de verschillende disciplines veel discussie. De discussie zal de gehele dag kenmerken; er worden veel ervaringen en visies uitgewisseld. Het feit dat de dag de mogelijkheid voor discussie biedt - zo blijkt uit de evaluatie - wordt als zeer positief ervaren. Meestal is er geen gelegenheid om gemeentebreed over een thema dat iedereen aangaat door te praten.

Opfriscollege

Het college is voor de nieuwkomers een introductie van het thema Sociale Veiligheid; voor degenen die twee maanden daarvoor de basiscursus hebben gevolgd een geheugenopfrissertje. In een nutshell wordt aandacht besteed aan de determinanten van onveiligheidsgevoelens en de kruisbestuivingen van objectieve onveiligheid en subjectieve onveiligheid en de 8 criteria van Van Voordt en Van Wegen passeren de revue. Al tijdens het opfriscollege ontstaat veel discussie. De cursusleiders benadrukken bijvoorbeeld dat een eenduidige naamgeving van de straten belangrijk is. Straten van ongelijke signatuur mogen geen zelfde naam krijgen, zodat mensen niet hoeven te zoeken naar woningen omdat dat - vooral 's avonds - al snel unheimische gevoelens oplevert.

(Steden)bouwkundige tekeningen beoordelen

Tijdens de vorige cursus werden recente kleinschalige bouwplannen in de binnenstad doorgelicht. Deze keer is het de bedoeling dat er bouwplannen uit Weert op een meer stedenbouwkundige schaal worden geanalyseerd. Samen met de afdeling Ruimtelijke ordening is al eerder een selectie gemaakt, zodat de plannen voor het centrum van Graswinkel en plannen voor de nieuwbouwwijk Molenakker ter tafel komen. Daarnaast hebben de adviseurs van DSP een vers plan meegenomen uit de Randstad (uitbreiding centrum Zeist).

De plannen worden in drie groepen doorgelicht. Bij Graswinkel is het erg prettig dat Jan Timmermans - die aan de plannen voor de openbare ruimte heeft gewerkt - het plan kan uitleggen aan de deelnemers. Af en toe heeft hij het zwaar te verduren. Dat is ook logisch, want ontwerpers hebben de taak om steeds weer een scala van belangen in heldere keuzes te gieten. De sociale veiligheid lijkt bij dit plan indirect te kort te schieten. De ontwerpers hebben de keuze voor het al dan niet afsluiten van moeilijk te overziene pleintjes met garageboxen overgelaten aan de vereniging van eigenaren. Daar is veel kritiek op: "Waarom wordt dit niet bij de grondaanbieding al meegenomen, dan weten aanstaande kopers wat ze nog op hun bordje krijgen? Nu moet achteraf weer geld gevonden worden en het is de vraag of dat door iedereen gedragen wordt." In de groep die zich in het ochtendprogramma over Graswinkel buigt komt naar voren dat het Bouwbesluit er te laat bij is gehaald. Eigenlijk moet de toetsing aan het Bouwbesluit in het proces naar voren worden gehaald, zo klinkt althans uit de kelen in de Volkshuisvestingshoek.

In het geval van het plan van Molenakker deel 9 en 10 blijken heel andere problemen te leven. Hier vormt het zwaartepunt het ontsluitingsprincipe van twee hofjes. Er wordt volop gediscussieerd over de toekomst van zo'n openbare ruimte aan de achterkant van de woningen. Dat zou volgens de groep een parkeerverzamelterrein worden waar - doordat de tuinen van de woningen ongetwijfeld van schuttingen voorzien worden - weinig zicht op zal zijn. Aan de wenselijkheid van een doorgaande fietsroute wordt pas getwijfeld wanneer de cursusleiders de criteria uit het handboek op de beide buurtjes aanscherpen en de deelnemers dwingen de problematiek ook op andere schaalniveaus te bekijken.

Uit de drie werkgroepen worden drie kernproblemen gedestilleerd. Deze kernproblemen vormen ofwel de input voor het rollenspel en/of worden meegenomen in de eind-discussie over de vormgeving van de toetsingsprocedure.

Plan Graswinkel

Hoe leg ik beheerafspraken vast bij een moeilijk te overzien traject over verantwoordelijkheid voor de semi-openbare ruimte (criterium betrokkenheid)?

Plan Molenakker centrumgebied

Hoe kan ik in deze fase nog een bouwplan bespelen waar grote hiaten te verwachten zijn bij de zichtbaarheid op de groene langzaam-verkeersroute?

Plan Molenakker (context)

Hoe valt de veiligheid te waarborgen voor mensen die de route nemen door de als onveilig bestempelde hofjes naar de Biestse brug (criteria betrokkenheid, zichtbaarheid)?

Rondwandeling Molenakker

Voor de korte wandeling na de lunch in Molenakker wordt de groep in tweeën opgedeeld. Er wordt vooral beoordeeld hoe gerealiseerde delen van de wijk scoren op de criteria. Er wordt stil gestaan bij ontwerponderdelen als langzaam-verkeerroute (tunneltjes), toegankelijkheid (bruggetjes), maar ook bij de inrichting van de buurtgroentjes en de toegepaste speelelementen.

Rollenspel met onderhandelingsmomenten met strategische partners

De casus Molenakker dient als uitgangspunt voor het rollenspel. Aan de hand van de door de heer Korthals Altes en de heer Woldendorp gespeelde rollen van respectievelijk directeur woningcorporatie en extern stedenbouwkundige ervaart men hoe lastig het kan zijn goedwillende, maar onverantwoord denkende strategische partners te wijzen op te verwachten problemen. Uiteindelijk wijzigt de bevoegde, maar miskende ontwerper op instigatie van twee cursusdeelnemers schetsenderwijze het plan voor de 'hofjes' en past hij die aan aan een meer aan het gedachtengoed van Van der Voordt en Van Wegen ontleend plan.

Tweede ronde beoordeling stedenbouwkundige plannen

De begeleiders duiken meer in de rollen die ze van te voren hebben gespeeld en spelen beter in op vragen vanuit de groep. Bij het Plan Molenakker Centrumgebied ontstaat veel commotie rond het weghalen van een belangrijke extra route in het plan. Met name deelnemers van Bouw en Woningtoezicht reageren fel, omdat die nooit van hun collega's van Inrichting Openbare Ruimte gehoord hebben dat die route niet meer in het plan zit en ze dus een plan aan het Bouwbesluit moeten toetsen die in een andere vorm de inspraak is ingegaan. Communicatie is ook hier evident. Nu dreigt toch een probleem te ontstaan ten aanzien van de zichtbaarheid van de entree van de school en is de bereikbaarheid vanuit de buurt ook moeilijker geworden (verkeersveiligheid/betrokkenheid). Wellicht valt er nog iets te regelen. Zo niet, dan kan het schema over de vormgeving van de toetsingsprocedure dat de cursusleiders simultaan hebben opgesteld, wellicht een rol spelen om dergelijke problemen in de toekomst te verkleinen.

De groep die het probleem in het plan Graswinkel moet oplossen (de doodlopende parkeerstraatjes achter de huizenblokken) komen in een constructieve onderhandeling met de 'projectontwikkelaar'. Hij biedt aan de parkeergarage onder het appartementengebouw te vergroten ten behoeve van medegebruik door de bewoners van de eengezinswoningen.

Daarmee kan dan meteen een hoogwaardiger ontsluitingssysteem van de appartementen worden gerealiseerd en kunnen er grote terrassen worden gemaakt op het parkeerdak voor de begane-grondwoningen. Daarmee stijgt de verkoopwaarde van de woningen en wordt gelijk een probleem in de openbare ruimte verholpen: de doodlopende straatjes verdwijnen om plaats te maken plaats voor compacte, goed overzichtelijke pleintjes.

Bij de plenaire presentatie blijkt echter helaas dat het planproces in werkelijkheid al zo ver is voortgeschreden dat de onder invloed van het rollenspel ontstane adviezen nog maar voor een deel verwezenlijkt kunnen worden.

Menigeen kijkt sip als men zich realiseert dat de ellende die men nu ondervindt met het implementeren van 'achteraf-maatregelen' (niet mooi en relatief duur) voorkomen hadden kunnen worden als het veiligheidsadvies eerder was gekomen.

Discussie over toetsingsprocedure

De coördinator Integrale Veiligheid heeft vooraf de volgende vragen geformuleerd:

- Wie legt het resultaat van de toetsing vast (beschrijving van de veiligheidsrisico's die in een plan zitten en de afweging om al dan niet met planwijzigingen op de geconstateerde risico's in te spelen)?
- Wie beslist in de diverse planfasen uiteindelijk over het plan en de aanvaarding van de (na toetsing en planaanpassing) overgebleven risico's?

Er wordt onder voorzitterschap van de cursusleiders ruim een uur op een constructieve manier over deze vragen gediscussieerd. De deelnemers komen met algemene instemming uit op een procedurevoorstel, dat voor een jaar wordt ingevoerd en later zal worden getoetst op effectiviteit.

Uiteindelijk wordt gekozen voor twee planfasen waarop een veiligheidstoets ingebouwd moet worden:

- de stedenbouwkundige fase;
- de uitwerkingsfase (bouwkundig ontwerp en bestek).

Er wordt aandacht besteed aan een inhoudelijke kant (opstellen veiligheidsparagraaf) en aan de organisatorische kant (functieafbakening projectgroep/projectleider nieuwe stijl).

Evaluatie basis- en verdiepingscursus Sociaal veilig ontwerpen

Begeleiders:

Harm Jan Korthals Altes en Tobias Woldendorp (Van Dijk, Van Soomeren en Partners).

Vraagblok A (basiscursus 12 september 1996)

Vraag 1

Een cijfer voor de basiscursus tussen 1 en de 10.

geen benoeming:	3 keer
cijfer 6:	1 keer
cijfer 7:	4 keer
cijfer 8:	4 keer

Vraag 2

Welke onderdelen van de dag vond u bruikbaar?

interactieve colleges:	7 keer
toetsen van een Weerter bouwplan:	6 keer
diaprojectie (Weerter voorbeelden):	6 keer
rondwandeling en analyse:	7 keer
video (Rotterdamse praktijkvoorbeelden):	5 keer

Vraag 3

Toepassing in de praktijk van het geleerde in de periode tussen de cursussen?

geen antwoord:	3 keer
ja:	5 keer
nee:	4 keer

aanmerkingen:

"Ja, bij een aanleg van een geluidswal tijdens de algemene discussie."

"De toetsingscriteria hanteren is een goede methode voor het beoordelen van plannen op het aspect sociale veiligheid."

"Ik heb wel geleerd sociale onveiligheid te herkennen maar nog niet hoe het te bestrijden."

Vraag 4

Gemiste onderwerpen die ook op de tweede cursusdag niet aan de orde kwamen?

geen benoeming:	3 keer
nee:	7 keer
ja:	2 keer

aanmerkingen:

"Hoe sociale veiligheid bestrijden, welke middelen staan ter beschikking?"

"Sociale veiligheid specifiek gericht op bedrijventerrein."

Vragenblok B (vervolgcursus 21 november 1996)

Vraag 1

Waardering van de cursusonderdelen (zie grafiek bijlage I)?

aanmerkingen:

"Mijns inziens kun je pas spreken van een geslaagde afronding van de cursus op het moment dat binnen de gemeentelijke organisatie het aspect sociale veiligheid zodanig is ingebed dat sociale veiligheid ook kan worden 'afgedwongen'"

"De cursus is prima, accommodatie laat te wensen over, slecht licht en ongemakkelijke stoelen..."

Vraag 2

Welk onderdeel van de verdiepingscursus van vandaag (21 november 1996) heeft u het meest aangesproken?

beoordeling bouwplannen:	15 keer
opfrissingscollege sociale veiligheid:	4 keer
rollenspel met projectontwikkelaar:	2 keer
rondwandeling Molenakker:	1 keer

Vraag 3

Aansluiten van de cursusonderdelen aan de persoonlijke werkpraktijk?

	als eerste genoemd:	totaal aantal malen genoemd:
het beoordelen van bouwplannen:	11	18
theorie:	5	11
rollenspel projectontwikkelaar:	2	11
rondwandeling Molenakker:	-	6
procedure:	-	2

Vraag 4 en 5

Opmerkingen, suggesties, gemiste onderwerpen?

"Het jaarlijks organiseren van een opfriscursus."

"Spanningsveld esthetiek - sociale veiligheid etc. En sociale veiligheid van publieke ruimtes bijvoorbeeld sportaccommodatie of winkelcentrum. Andere kennis dan planologische bijvoorbeeld hulpmiddelen om sociale veiligheid te vergroten (verlichting, video, 'hummel'-elementen, kleur, sfeer, etc.)"

"Gebouwniveau en directe omgeving in relatie, kenmerk veilig wonen."

"Middelen om sociale veiligheid te vergroten."

"Technische toepassingen, praktijkgerichte oplossingen"

"Groepen jongeren zijn na school van opvang verstoken door dat ouders of verzorgers beiden een baan hebben. Hier zou toch meer ingeregeld moeten worden."

"Meer toepassing op specifieke situatie van diverse deelnemers. Ik bijvoorbeeld ben nauwelijks bezig met stedenbouw."

"Evalueren is altijd een goede zaak, ontwerpen altijd aan de praktijk toetsen en van iemands fouten kan men per slot van rekening (deels) leren."